

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ – РОСІЯ – ЄВРАЗІЙСЬКИЙ СОЮЗ – БАЛТО-ЧОРНОМОР'Я: ЯКИЙ ГЕОЕКОНОМІЧНИЙ ТА ГЕОПОЛІТИЧНИЙ НАПРЯМ ОБРАТИ УКРАЇНІ?

Матеріали наукового круглого столу

Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, Інститут трансформації суспільства, Українська асоціація економістів-міжнародників, науковий журнал «Економічний часопис-XXI» провели в Києві науковий круглий стіл на тему: «Європейський Союз – Росія – Євразійський Союз – Балто-Чорномор'я: який гео економічний та геополітичний напрям обрати Україні?»

Мета наукового круглого столу:

- Визначити місце України в сучасному гео економічному та геополітичному просторі на теренах Євразії.
- Проаналізувати можливі моделі розвитку України в умовах глобалізації.

Питання, що виносилися на обговорення:

- укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: перспективи для України;
- можливості формування Балто-Чорноморського економічного альянсу як альтернативи ЄС та Євразійському Союзу. Роль України у цьому Альянсі;
- чи може стати Україна членом Євразійського Союзу?
- Україна – ЄАВТ та можливості Європейської економічної зони;
- Українсько-російський тандем на європейському просторі.

Із **експертними доповідями** під час наукового круглого столу виступили організатори заходу:

- **Юрій Пахомов**, директор Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України, академік НАН України;
- **Антон Філіпенко**, президент Української асоціації економістів-міжнародників, доктор економічних наук, професор;
- **Олег Соскін**, директор Інституту трансформації суспільства, професор кафедри міжнародної економіки та підприємництва Національної академії управління.

У **дискусії** взяли участь учені Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі, Інституту історії та теорії дизайну; представники Української асоціації економістів-міжнародників, Інституту трансформації суспільства та Центру соціальних досліджень «Софія»; провідні наукові співробітники та аспіранти Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України.

Модератором круглого столу та дискусії був Олег Соскін, директор Інституту трансформації суспільства.

Далі пропонуємо Вам ознайомитися з виступами учасників наукового круглого столу.

Юрий Пахомов, академик НАН Украины, директор Института мировой экономики и международных отношений НАН Украины

Я ставлю перед собой задачу по пунктам разобраться, что Украине мешает быть успешной. Начну с того, что мировая тенденция сейчас такова, что рано или поздно мир будет состоять из многострановых сообществ. Конечно, этот процесс не ровный. Лет десять назад эти тенденции назревали буквально взрывным способом: тогда был уже ЕС, НАФТА, возник АСЕАН и «проклюнулось» множество других сообществ в Латинской Америке, Африке и Азии. Но потом данный процесс приостановился, и даже пошел на спад. Обозначившиеся тогда сообщества в основном оказались формальными, а там, где намечался успех, начались болезненные деформации. Всему этому я вижу две причины.

Одна причина – это все-таки ценность суверенитета, с которым не каждая страна готова расстаться; вторая причина – она сегодня особенно проявилась в Евросоюзе – это межстрановая разноравновесность. Оказалось, что большое значение для успеха объединения имеет фактор выравнивания экономик, входящих в объединение стран, который важен в ситуации небогатополучия. На примере ЕС мы видели, что проблемы, производные от разноравновесности, в полной мере не ощущались, пока конъюнктура была благоприятной. Но ситуация стала болезненной, когда по Евросоюзу «прокатился» кризис. Более слабые страны упали глубже, и выживать они стали за счет более успешных стран, которые проявили недовольство. Была даже критическая ситуация – когда под вопросом оказалась целостность Евросоюза. Но – обошлось. Хотя на всякий случай в ЕС создана комиссия, которая должна разработать механизм выхода из него отдельных стран.

Таким образом, налицо все признаки того, что процесс формирования многострановых сообществ затормозился, и это не случайно. Как говорят, «первый блин – комом».

Мировые процессы, мной обозначенные, имеют непосредственное отношение и к Украине.

Наша страна находится на перепутье. На старте ей не случайно была навязана губительная модель неолитерализма под девизом: «Чим менше держави, тим краще». И это притом, что в ситуации отсутствия даже зачатков рынка стихийный процесс рынокообразования, лишенный государственной опеки, мог быть только катастрофичным, а значит – криминально-бандитским. Закономерно обреченным оказался нуждающийся в государстве высокотехнологичный комплекс, который формировал страну как одну из наиболее успешных в Европе.

Зададимся вопросом: какой и где могла быть Украина при сохранении своего передового научно-технологического, промышленного и аграрного потенциала? Сомнений нет – ее «с распростертыми объятиями» приняла бы Европа в лице Евросоюза. И причем среди первых; и уж конечно скорее, чем тогда отсталую – сравнительно с Украиной – Польшу. Не говоря уже о Румынии, Болгарии и т. д.

Ныне Украина – страна, по меркам Евросоюза, отсталая; а к тому же – депрессивная; да еще и коррупционная. И Евросоюз уже не тот, каким он был в начале 1990-х. Он перегружен странами отсталыми и, как оказалось, неподъемными. К тому же есть внутренняя угроза в виде своеобразных и угнетающих европейцев агрессивных мигрантов-мусульман. Ведь не случайно один за другим европейские лидеры заявили о том, что политика создания мультикультурного общества в ЕС потерпела крах. И символически можно считать написанную Сарацином книгу под названием «Германия самоликвидируется».

Сегодня – за рамками поверхностных взаимодействий (типа безвизовый режим и зона свободной торговли) – путь в Евросоюз Украине заказан. В том числе и по причине катастрофичной деградации нашего государства за его двадцатилетнее существование.

Но и самой по себе Украине в виде одинокой страны, ввергнутой в состояние отсталости, существовать проблематично. И не только по причине рыночно-капиталистической отсталости, и того, что из страны все соки выдавливает олигархат, но и вследствие своеобразного транзита в средневековье.

Тезис о транзите Украины в средневековье не мой – ему дал ход (в оценке Украины) известный политик Андре Ослунд. Термин «средневековье» он, конечно, вставил просто для красоты, но на самом деле мы в чем-то и в средневековье. Это те латифундии, которые выстраивали Лозинские, где подминалась местная власть, включая силовые структуры. Это и опускание страны в средневековую культуру Времени, когда деловые циклы формируются в годичной размерности: от урожая до урожая, и от бюджета до бюджета. И это притом, что весь передовой мир (в том числе и Россия, и Беларусь, и Казахстан) ориентированы сценарным Временем – Временем переустройства страны посредством долгосрочных стратегий, рассчитанных на развитие через реконструкцию будущего.

И обратите внимание – меняются президенты Украины, меняются премьер-министры, а мы продолжаем жить в культуре феодального времени. Ясно, что такой ход жизни страны не может обеспечить рывок в новаторское будущее; ведь в Украине не обновляли химические и металлургические заводы, которые нас кормят. Это своеобразный перенос феодальных порядков на городскую промышленную жизнь, т. е. своего рода городской индустриальный феодализм.

Эти процессы, возникшие еще на старте, и дали импульс депрессивности, которая до сих пор не преодолевается и даже не осознается.

А теперь я хочу выделить отдельные причины того, почему Украина – самая успешная республика Советского Союза, насыщенная высокими технологиями, – так долго продолжает падать, не совершенствуясь и не развиваясь. Что же мешает? Мешает очень многое, и некоторые помощи я перечислю ниже.

Во-первых – генетика. Если страны не было, то ей трудно состояться – генетика играет колоссальную роль. Традиции немцев иные: какие бы катастрофы на них не обрушивались, а роль государства в Германии неистребима. Поэтому она имеет нерушимый статус передовой страны.

Во-вторых – чернозем. Не стоит удивляться, что это одна из помех. Были проведены исследования стран, которые богаты и бедны ресурсами. Оказалось, что 97 стран, богатых ресурсами, являются наиболее отсталыми. Почему? А потому, что наличие ресурсов – у нас это чернозем – дает эффект расслабления; где-то в душе, в сознании, в психике закладывается иждивенчество. В Украине – черноземы, а мы покупаем картофель в Египте, гречку – в Китае и т. д.

В-третьих – депрессивность. Это, быть может, – главная причина нашей несостоятельности. Украинцы, по определению ВОЗ и других организаций, является наиболее депрессивной нацией в Европе. И это притом, что в прошлом украинцы были самыми веселыми, самими «спивучими», о чем писали Гоголь, Чехов, Короленко и др. Институт социологии НАН Украины вместе с социологами Европы провели исследования двадцати четырех стран. Украина оказалась на последней позиции по критерию счастья, да и по оценке семейного бюджета, по возможностям поиска работы за три месяца, по склонности к инициативе, – последняя. Все это – то ли источники, то ли последствия депрессии.

В-четвертых – несправедливость. Несколько лет назад имела место такая статистика (которая потом не публиковалась): суды выдали за год 5 млн. исполнительных документов, однако исполнены были только 1,9 млн. Легко представить, чьи исполнены, а чьи не исполнены, и почему. Ясно, что это механизм коррупции, наглядный пример несправедливости. Налицо и масса других дока-

зательств зашкалюючої несправедливості, включаючи рекордний разрыв в доходах багатих і бідних.

Вопрос: *Причини понятні. А що далі? Ваш погляд в майбутнє?*

Ответ: Україне як самотньою і депресивною країною вижити непросто. Ситуація усугубляється і тим, що нас обганяють інші країни, що оборачивається ще і нееквівалентним обміном з Україною. Вже якщо поруч з Україною нас обганяють, то в ході товарного обміну нашу країну истощають внаслідок нарощування нееквівалентного обміну.

Один з виходів – інтенсифікація кооперативних і взаємодоповнюваних зв'язків з Росією. Але це може лише полегшити нашу участь. Головне – переделати країну зсередини по таким двома критеріям, як критерій справедливості і критерій очищення від корупції. Не впевнений, що це трапиться.

Якщо ж говорити про фактор інтеграції, то тут партнером для України може бути тільки Росія. Як би кому цього не хотілося.

Антон Філіпенко, президент Української асоціації економістів-міжнародників, доктор економічних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Хотів би наголосити на трьох аспектах. Це, по-перше, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, що, як відомо, передбачає укладання угоди про посилену зону вільної торгівлі, по-друге, Україна – ЄАВТ і, по-третє, українсько-російський тандем на європейському просторі.

Угода про асоціацію – це продовження відомої Угоди про партнерство і співробітництво (УПС). Я проаналізував, що майже 80 відсотків того, що було в УПС, автоматично перейшло до Угоди про асоціацію, але в сучасних вимірах, із урахуванням того, що в нас завершено перший етап ринкової трансформації, Україна визнана країною з ринковою економікою, стала членом Світової організації торгівлі та ін. Це загальна рамкова угода, але особливість її полягає в тому, що вона є необхідною сходинкою у процесі наближення, а згодом і приєднання до Європейського Союзу.

В ЄС останнім часом накопичилося чимало проблем, але поки ми не бачимо альтернативи інтеграції. Вже чотири роки обговорюється питання про укладання цієї Угоди. Подібний шлях пройшли країни Центральної і Східної Європи, Балтійські країни, нині його проходять країни колишньої Югославії. Важливо, що Угода про асоціацію містить дві головні складові – посилену зону вільної торгівлі та угоду про безвізовий режим. Це означає, що ми хочемо здійснити реальні кроки, які дозволять співпрацювати на цьому ринку в абсолютному новому форматі. Переговорний процес продовжується, і за багатьма показниками та критеріями він знаходиться на завершальному етапі. До 90 відсотків проблем, що стосуються зони вільної торгівлі, уже врегульовані. Водночас залишаються невирішеними окремі питання, зокрема щодо квот для України по зерну, металопродукції, виробництва й експорту українського вина на ринки країн ЄС та ін. У цьому зв'язку постало питання про можливість підписання угоди про зону вільної торгівлі у два етапи. Я не знаю такого прецедента в попередній міжнародній практиці. Угода або підписується, або ні. Вона може передбачати поступове введення в дію окремих позицій у міру готовності обох сторін, тобто запровадження, як це широко практикується в СОТ, своєрідного перехідного періоду на п'ять або десять років, може бути також асиметричний підхід тощо.

За всіма параметрами це має бути посилені зона вільної торгівлі. Крім традиційного, стандартного скорочення тарифних і нетарифних обмежень, будуть запроваджені елементи так званих чотирьох свобод. Йдеться про більш-менш вільне пересування в рамках ЄС ук-

раїнських товарів, послуг, капіталів і робочої сили. Звичайно, не можна абсолютизувати ці речі, адже навіть серед країн зони євро ще немає повного виконання зазначених чотирьох свобод. Але ці позиції вже будуть задекларовані в угоді, і можна рухатися вперед, щоб отримати нові ринки збуту, цілий ряд переваг. Хоч, звичайно, існують на цьому ринку і проблеми. Одна з них полягає в тому, що може бути ефект як створення торгівлі, так і її відхилення. Небезпека відхилення – це коли ми укладаємо угоду з групою країн, а потім, маючи тут переваги, імпортуємо товари, які там коштують дорожче, ніж у третій країні. Така небезпека існує.

Сьогодні треба опрацювати щонайменше чотири сценарії. *Перший* – позитиви і негативи, плюси і мінуси, які впливатимуть для України в результаті запровадження зони вільної торгівлі з Європейським Союзом. *Другий* – ті ж самі аспекти, але з країнами СНД, можливо, з Євразійським митним союзом. *Третій* – переваги і недоліки, які можуть виникнути в рамках зони вільної торгівлі з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ). *Четвертий* – економічні результати, які б могли бути за умов перебування нашої економіки поза зонами вільної торгівлі. Попередні гіпотези та прогнози свідчать про те, що найбільший виграв Україна матиме на теренах Європейського Союзу, на другому місці – СНД, далі – ЄАВТ і, нарешті, ситуація попереднього статусу без участі в регіональних торговельних об'єднаннях.

Олег Соскін, директор Інституту трансформації суспільства, професор кафедри міжнародної економіки та підприємництва Національної академії управління

На тлі глобальної фінансово-економічної кризи всередині Європейського Союзу фактично утворилося дві групи країн-аутсайдерів. До першої групи належать країни, які не відповідають копенгагенським критеріям: Румунія, Болгарія, Латвія, Литва, Угорщина. До другої групи слід віднести країни, які не відповідають маастрихтським критеріям і фактично розвалюють зону євро: Греція, Іспанія, Ірландія, Португалія. Ці країни не здатні протистояти новим викликам, подолати труднощі, що виникли. Слабкі країни обтяжують ЄС своїми проблемами, зменшують його ефективність. Відтак, на мою думку, країни першої групи аутсайдерів повинні знову стати кандидатами на вступ до ЄС, а представники другої групи мають вийти із зони євро Європейського Союзу. Там можуть залишитися Німеччина, Франція та декілька невеликих країн, таких, як Нідерланди. Поза сумнівом, криза всередині ЄС буде загострюватися. Відповідно інтеграція України до Євросоюзу – це перспектива далеких років. До того ж нам дуже просто технологічно виконати вимоги, які висуваються Євросоюзом. Тому сьогодні пріоритетним напрямом відносин Україна – ЄС має бути домагання, по-перше, утворення зони вільної торгівлі, по-друге, безвізового режиму, по-третє, виходу, де це можливо, на їхні ринки.

Слід також відзначити, що нині розгойдується біном долар-євро, що робиться переважно світовими валютними спекулянтами. До цього процесу долучився і Китай, який скуповує державні запозичення у країн, зокрема членів ЄС. Таким чином, можна говорити, що сучасна ямайська валютна система у світі зазнала краху. Існують різні пропозиції. Найкраща – повернутися до золота. Але це означає знищення гондлярського світового капіталу.

У такій системі зовнішньоекономічних дисбалансів Україні існувати вкрай складно. За даними Держкомстату України, у 2010 р. від'ємне сальдо в нашій торгівлі товарами з Європейським Союзом становило 6 млрд. 163 млн. дол. США. Порівняймо: дисбаланс у торгівлі з Росією в цьому ж році сягнув 8 млрд. 766 млн. дол. США. Ми не можемо торгувати в такий збиток собі. Фактично, сьогодні наша країна віддає значно більшу вартість в обмін на меншу. Подібна ситуація свідчить про неефективність

як вчорашньої, так і сьогоднішньої олігархічної влади. Нинішні можновладці, врешті-решт, повинні дослухатися пропозицій макроекономістів, експертів або відійти від влади.

Відносини Україна – Росія мають нечіткі перспективи. Не думаю, що Росія може нам у чомусь допомогти в разі вступу України в Митний союз. Наші економічні стосунки в будь-якому разі базуватимуться на ринкових засадах, у тому числі йдеться і про формування ціни на газ. Росія сьогодні відновлюється як велика Фінно-Угорщина, сукупна конфедерація фінно-угорських етносів тюркського походження. Фактично повністю змивається слов'янська позолота. Цей момент варто досліджувати і враховувати. Але в будь-якому разі українсько-російські відносини мають будуватися на рівноправній еквівалентній основі. В той же час їх не можна розглядати ізольовано – лише як двосторонні стосунки. Адже стратегічна мета Росії – формування великого Євразійського Союзу, складовою якого має бути, окрім Росії, Білорусі, Казахстану, й Україна.

Економічним ядром Євразійського Союзу є Митний союз цих країн. На моє переконання, такий шлях для України є безперспективним. Він набагато десятиліть законсервує нашу відсталість, тому що за своєю суттю це буде союз країн, які мають низько технологічні (насамперед сировинний) уклади і які не спроможні в умовах авторитаризму здійснити прорив на високий технологічний рівень.

Стратегічно перспективним для України є Балто-Чорноморський вектор, оскільки він геополітично та геоekonomічно об'єднує Україну в єдине ціле, а не розриває її по лінії Дніпра. Розвиток у рамках цієї моделі дає можливість Україні стати інтегральною ланкою, що об'єднає північні та південні ринки – ринки високих технологій та розвинутого капіталу Скандинавських країн з ринками Північної Африки та Азії, які багаті на сировину та інші природні ресурси.

Таким чином, сучасна геополітична та геоekonomічна модель України вичерпала свій потенціал. Потрібно відмовлятися від традиційних підходів і шукати таку модель, яка дозволить нам вижити у цьому просторі. Необхідно, на мій погляд, перейти до формування Балто-Чорноморської системи. Розпочати цей процес можна зі вступу України до Вишеградської групи та формування єдиного україно-грузинсько-молдовського економічного союзу.

Можливо, на Україну слід подивитися і з другого геоekonomічного тренду – з історичної ретроспективи, тобто як на автохтонну країну з автохтонним населенням, яка була сформована за сім століть до Різдва Христового й існувала у вигляді Скіфської держави. Україна, фактично, є корінною, наріжною державою індоєвропейців, а не тюркською державою. А всі країни, що утворилися пізніше на просторі сучасної Російської Федерації – це фінно-угорські, тюркські етноси. Чи зможуть ці дві системи бути пов'язаними? Чи можна утворити тандем фінно-угорської та індоєвропейської систем? Над цим варто задуматися.

Питання: Як Ви оцінюєте стрімке поглинання Європи мусульманами? Західний світ дійшов висновку, що китайців будуть сотнями мільйонів відправляти в Європу через слабкі ланки – Киргизію, Туркменістан і Україну.

Відповідь: Нині точиться потужна конкуренція різних цивілізаційних систем. Зрозуміло, що найбільш агресивною є мусульманська цивілізація. Вона веде наступ військовими методами польової війни, яку, чомусь, космополітична світова ієрархія називає тероризмом. На мій погляд, це є партизанська війна мусульманської цивілізації. Вона буде воювати де завгодно за свій життєвий простір.

Китайська цивілізація діє через економічну експансію. Сьогодні вона ще не застосовує відкритих силових методів. Натомість Китай створює відповідні анклавні у країнах сірої зони, заходить туди спочатку фінансово-економічно, а потім доповнює свій контроль іншими методами впливу.

Григорій Перепелиця, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, доктор політичних наук, професор

Вважаю, що дискусія, яка сьогодні започатковується, повинна мати своє продовження, адже на порядок денний поставлені питання нашого майбутнього. Тут дуже багато проблем, і сьогодні, на жаль, в суспільстві немає усвідомлення їх важливості. Мені здається, що Хантингтон був правий – 21 століття є століттям міжцивілізаційного устрою світу. Ми бачимо, як цей устрій дуже швидко вибудовується.

Російські культурологи і політологи відверто пишуть, що простір Росії сильно звужується. Зі Сходу тисне Китай. Центральна Азія вже фактично економічно захоплена цією країною, яка тихо вкладає туди інвестиції. Там будуються дороги, відкриваються китайські школи, і це все робиться абсолютно непомітно, з повазою до геополітичного та воєнно-політичного домінування Росії. І Росія починає відчувати, що вона цивілізаційно витісняється Китаєм із Центральної Азії та Далекого Сходу. Із Півдня наступає мусульманський світ. Ми бачимо, яку силу набуває мусульманський чинник у республіках Північного Кавказу. Але головна увага Росії все ж спрямована на Європу. Росія стоїть перед величезною проблемою визначення своєї цивілізаційної ідентифікації. І тут виникають проблеми – або Росія має інтегруватися в один із цивілізаційних просторів, або вибудувати власний, або зникнути.

Росія – це не Захід, але Росія – це і не Схід. Якщо розглянути, які виклики від такої цивілізаційної невизначеності Росії для України, то ми стикаємось із ще більш кричущою проблемою – проблемою виживання українського соціуму і державності загалом. Та модель, яку намагається втілити сьогодні Росія – модель побудови власного цивілізаційного простору, або російського світу, – є колосальною загрозою для української державності. Якщо Росія позиціонує себе як «не Захід», то Україна позиціонує себе як «не Росія». Але ця формула абсолютно неприйнятна для самої України. Якщо ми побачимо, що розуміється під Росією, коли вона намагається вибудувати імперську модель, то тоді Росія означатиме Російська Федерація плюс Україна, плюс Білорусь. Як ми можемо вижити у цьому цивілізаційному просторі? Росія намагається вибудувати альтернативну європейській ідентичності власну цивілізацію. Тому саме в трикутнику ЄС – Україна – Росія буде визначатися наша доля.

Ми живемо сьогодні в полоні постімперського, пострадянського і неокolonіального транзиту. І саме цей транзит визначає чіткий розкол України. Дуже важливо те, що європейська цивілізація є для нас орієнтиром. Але новою владою наразі нав'язується антиукраїнська ідентичність у рамках Російського світу. Власне це є переформатування українського соціуму в радянсько-російський. У такому соціумі Україна не має конструктивної перспективи ні як держава, ні як нація. Її очікує або поглинання, або, в кращому випадку, розкол України на дві частини.

Валерій Новицький, заступник директора Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України, член-кореспондент НАН України

На мій погляд, в Україні є серйозні проблеми і щодо ідентифікації, і щодо чіткої конструкції розвитку, і щодо оцінки того, що відбувається в зовнішньому світі. Перш за все, слід наголосити, що в нашій країні відсутній єдиний цілісний вектор розвитку виробничого комплексу, модель регулювання, а натомість відбувається технологічна деградація, індикативне планування тощо. Навіть якби ми вибрали найгіршу із моделей, то й це було б набагато краще, ніж те, що сьогодні діється в Україні. Наразі маємо відсутність будь-якого регулювання, будь-якої стабільності та жорстких підходів до управління. Ми все ще говоримо

про необхідність лібералізації, вільний ринок та прями інвестиції, не маючи майже нічого у здоровому режимі функціонування. Українська економіка перетворилася в певну сферу, де відбуваються виробничі процеси, що контролюються з різних метрополій. Тож очевидно, що Україні терміново потрібно вибрати ефективну модель розвитку, особливо сьогодні, коли світ вступає в епоху інформації.

Я маю великі сумніви, що Україна адекватно оцінює нинішню геополітичну ситуацію. Якби нас спитали, що відбудеться у світі років через сто-двісті, то, звичайно, чітку відповідь було б дати складно, але передбачити, що на нас чекає епоха домінування Китаю, Індії – можна. А ми все що говоримо про Євросоюз, який ось-ось розвалиться, адже проблеми в них дуже великі. У ЄС наразі немає цілісності, немає механізму, який би дозволяв європейцям досягнути росту конкурентоспроможності.

Безумовно, є багато важливих питань, які стосуються майбутнього України, але найголовнішою я б назвав все ж таки цілісність регулювання. Якщо ж говорити про серйозний стратегічний вибір нашої держави, то він сам по собі має бути різномірним. Сьогодні для нас набуває значення інтеграція у Євросоюз. Водночас, варто враховувати, що Росія – значно давніше і міцніше геополітичне утворення. До того ж треба брати до уваги й посилення ролі Індії та Китаю. Але який би вибір ми сьогодні не зробили, об'єктивно співвідношення сил у світі його все одно зламає. Тому наш вибір має бути гнучким.

Віктор Будкін, головний науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, доктор економічних наук, професор

Пропоную розглянути питання, чому і на Заході, і на Сході наша зовнішня політика є не дуже ефективною. Адже на початку України могла стати регіональним лідером, якби вона виконувала всі свої намагання і зобов'язання. На мій погляд, це пов'язано з імітацією нашої зовнішньої політики. Адже ми завжди рухалися за схемою «крок уперед – крок назад». Ще в 1994 році, коли приймалася Угода про партнерство і співробітництво з ЄС, ми зробили це на тиждень раніше за інших. І все було провалено. Прописане в Угоді питання про те, що в 1998 році ми почнемо вирішувати проблеми зони вільної торгівлі, було відкладено аж до цього часу.

Чому Україна опинилася наполовину всередині й наполовину поза Співдружністю незалежних держав? Бо кожен крок, зроблений на Захід, компенсувався кроком назустріч СНД. Унаслідок цього довіра до України стала дуже невисокою. У 1999 році на Гельсінському саміті нам сказали – вас не беруть. Те ж саме на Сході. Що маємо зараз? З одного боку, Україна на 25 років продовжила перебування Чорноморського флоту РФ в Криму, з другого – чітко ставить питання про збереження євроінтеграційного курсу. Чи є тут якась єдність підходів? Немає. Сьогодні обговорюється питання про зону вільної торгівлі з ЄС. Але чи може країна брати участь одночасно у двох зонах вільної торгівлі? Я вважаю, що нам конче потрібно обрати чіткий вектор і модель розвитку. Якщо ми торуватимемо свій шлях разом із Росією та СНД, то там є багато можусів, а якщо з ЄС – то туди нас не беруть і не візьмуть. Тож не можна відкидати й варіант позаблокового статусу.

Богдан Будзан, директор Management Consulting Center, академік Української академії наук

Питання про вибір подальшого розвитку України є вкрай важливим.

По-перше. Тема нашого круглого столу, в якій перелічені варіанти вибору, на мій погляд, обмежує поле для такого вибору. Адже потрібно насамперед працювати над стратегією розвитку країни, шляхами та засобами створення її конкурентних переваг як в економічній політиці,

так і в процесах демократизації суспільства та покращення добробуту наших громадян. Як видно, виступи учасників круглого столу підтвердили необхідність більш широко і глибоко поглянути на цю проблему.

По-друге. Ми вже згадали досить багато часу на обговорення напрямів та шляхів від «навіки з Росією» до «назавжди з Америкою» чи з Європою. Але насправді є тільки один важливий для нас напрям – «Україна має бути з Україною», Україною сильною, демократичною та багатою державою. І тоді ми ні до кого не будемо проситися, а наші партнери самі захочуть мати справу з Україною. Сьогоднішня ситуація нагадала мені стару історію: у кінці 30-х років минулого століття генерали однієї держави – сусідки Німеччини жваво обговорювали ширину стрепен кінської зброї у своїй армії, коли фашистські танки вже стояли на її кордонах. У нашому випадку вибір геополітичного і гео-економічного напрямів розвитку України і партнерів треба розглядати лише як засіб досягнення стратегічної мети, а не як саму стратегію розвитку держави. Адже стратегічний вибір має стосуватися передусім принципів та характеру тих політичних, економічних і соціальних змін, яких потребує суспільство. На початку нашої незалежності, працюючи в апараті Уряду України, я мав тривалу й змістовну бесіду з Лехом Бальцервичем, як відомо, автором польської економічної «шокової терапії». На питання, як скоро Україна може стати членом Європейського Союзу, він відповів: «Замість того щоби говорити про терміни, краще самим зрозуміти, що необхідно робити у власному домі та діяти відповідним чином, аби ЄС сам захотів бачити Україну у своєму складі». Щось не дуже далеко ми просулися за 20 років. Отже, питання наведення ладу в нашому домі залишається не тільки актуальним, а й одночасно важливим і терміновим.

По-третє. Нашій державі слід не вагаючись визначити, який напрям розвитку може стати локомотивом нашого прогресивного піднесення України. Що це – аграрно-промисловий сектор? космічні технології і літакобудування? важка індустрія, хімічна галузь? а може, новітні технології використання та економії енергетичних ресурсів, розвиток нано-індустрії? Тобто, йдеться про прийняття стратегічних рішень щодо оновлення галузевої структури нашої економіки. Звичайно, не можна відкидати всі інші напрями, але мають бути визначені ті, які витягнуть, як локомотиви, економіку на передові світові рубежі. І на них треба концентруватися, вкладаючи туди солідні інвестиції, залучаючи іноземний капітал, як це робила свого часу Японія, а нині Китай, Бразилія, Росія й такі країни, як Сінгапур чи Індонезія.

Насамкінець хочу звернути увагу на те, що, аналізуючи загальносвітові тенденції розвитку і наслідки світової економічної кризи, яка ще далеко не закінчилася, варто уважно вивчити результати недавнього Давоського форуму, який, відмічаючи певні позитивні тенденції виходу із світової економічної кризи, все ж таки продемонстрував обережні оцінки та прогнози.

Володимир Черняк, народний депутат України III і IV скликань, доктор економічних наук, професор

Зроблю геополітичне пророцтво: одного ранку ми прокинемося у Шанхаї. У мене склалося враження, що існує домовленість між керівництвом Росії, Китаю та України про наш рух до Шанхайської групи. Попри всі проєвропейські заяви В. Януковича, в перший рік президентства всі його кроки були антиєвропейськими. Це – зміна Конституції країни, перехід до президентської форми правління, відмова від інтеграції в євроатлантичні структури, реформи, спрямовані на узурпацію влади однією партією, утиски свободи слова, прав людини, рух до авторитаризму, падіння рейтингу України за всіма показниками демократії, свободи слова, лібералізму. Враховуючи ці процеси, не може бути й мови про збереження євроатлантичного курсу нашої країни. Нинішній курс держави абсолютно антиєвроатлантичний.

Подальший сценарій розвитку може бути такий: Європа, яка не виявляла особливого бажання бачити Україну в своєму складі, невдовзі взагалі «махне на нас рукою». Після цього В. Янукович заявить, що він намагався зробити певні кроки в напрямі євроінтеграції, але наразі залишається йти в Єдиний економічний простір і Шанхайську групу. На мій погляд, нас очікує таке майбутнє.

Основні геополітичні загрози України пов'язані з тим, що вона не позиціонує себе як держава. Україна повинна йти шляхом державотворення, нарощування українськості (але не на шкоду державним меншинам), самоідентифікації, творення єдиної політичної нації. Ми повинні стати на позиції україноцентризму та агресивного патріотизму. Тоді Україна зможе вибрати власний шлях незважаючи на вплив зовнішніх чинників.

Віктор Чужиков, завідувач кафедри європейської інтеграції Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана, доктор економічних наук, професор

На моє глибоке переконання, Європейський Союз ще має запас міцності. Змоделювати процес розвалу Євросоюзу неможливо без урахування тих переваг, які він має. Ще в 1992 році, коли будівництво Митного союзу завершувалося, було визначено переваги європейської інтеграції. Виходило, що утворення спільного економічного простору приведе до автоматичного зростання валового внутрішнього продукту за всіма показниками на 6%. В основі євроінтеграції лежать динамічні й статичні ефекти. Це теж ще певною мірою не досліджено.

Проблема Євросоюзу полягала в тому, що ніколи не потрібно було пробачати країнам, які порушували Маастрихтські критерії. Їх порушували і Греція, і Франція, і Німеччина, і Португалія. І це все пробачалося, а цього робити було не варто. Люди старшого покоління пам'ятають, що Євросоюз знав ще й гірші часи. Були сирні війни, винні війни між Францією і Італією. Було протистояння митниць. Потрібно дотримуватися Маастрихтських критеріїв, і все буде гаразд. Система покарання порушень практично не розроблена. Думаю, що жорстке адміністрування в монетарній зоні, яке нині запроваджується, дасть свої результати.

Багато хто з наших експертів наголошує на тому, що Європейський Союз є поганим. Але, водночас, що цікаво, на навчання своїх дітей вони відправляють до Європейського Союзу, а не в Московський університет. Крім того, чому ми, орієнтуючись на щось інше, віддаємо перевагу все ж таки європейським товарам? Можливо тому, що їх якість є вищою? Нам потрібно менше підходити до планування свого майбутнього виходячи з емоцій, красивих слів, а більше – з розрахунків.

Віталій Крюков, юрист, кандидат юридичних наук

Чому Україна ставить перед собою мету – членство в Європейському Союзі? Я цього не розумію. Не знаю, та, мабуть, і ніхто наразі не знає, чи потрібно буде Україні вступати в ЄС, коли ми досягнемо його стандартів. Коли настане можливість реалізації цієї події, тоді й вирішуватимемо. Доцільно, щоб Україна використала механізм вступу для того, щоб створити стандарти Євросоюзу у власній країні. Саме це має бути головною метою, а не сам факт вступу.

З приводу зони вільної торгівлі з ЄС і того, що неможливо у два етапи її здійснити, хочу зазначити, що в нас уже є подібний досвід. Відповідно до угоди 1999 року Україна має зону вільної торгівлі в рамках СНД. Це той самий механізм, який зараз пропонується в рамках Європейського Союзу. Тут, мабуть, доречно рухатися *step by step*, проте саме рухатися – послідовно й невпинно, а не так, як у СНД.

Щодо тандему Україна – Росія. Слід підкреслити, що тандем передбачає рівні, паритетні відносини. Тоді можливе впорядкування законних інтересів. У тому ж контексті, який існує сьогодні, замість тандему ми бачимо лише васальну залежність. І, мабуть, немає сенсу підігрувати російському політикуму, який вперто мантрує, що Росія – це і не Захід, і не Схід, а якась цивілізаційна окремість, яка, до того ж, ще й несе у собі месіанську потенцію. На мою думку, методологічно це неправильно, а політично – не конструктивно. Вбачається, що Росія – це і Захід, і Схід. І ось у цьому контексті ми вже можемо себе продуктивно позиціонувати. Потрібно спиратися на те, що в Росії є «західне», і нівелювати те, що не стільки «східне», скільки власне російське – зверхність, неповагу до будь-кого в політиці та економіці, смакування синдрому «оточеної фортеці», нарешті, фантомний біль колишньої імперії. Тоді це створить для нас певний потенціал.

І, нарешті, слід усвідомити, що формально юридичною, міжнародно визнаною політичною нацією ми вже є двадцять років. Але змістовно цілісною, організованою, розвинутою політичною нацією ми за цей час так і не стали. Що й не дивно, оскільки практично жодна політична сила чи політичні режими цього часу такої мети перед суспільством і не ставили. Поки що, на жаль, нас мало що об'єднує. Не об'єднує навіть наша спільна власність! А спільна кишень українців – державний бюджет – постійно, на наших же очах розкрадається, а значущої суспільної реакції, ефективного суспільного протесту – жодного. І належна Україні за міжнародним правом територія – теж не об'єднує. В порушення чинної Конституції, без будь-якої згоди громадян влада на 25 років подовжила перебування іноземних військ на нашій території! – знову ані пари з вуст. А наші спільні надра?! Українські національні інтереси здають, продають, ними нехтують, а нам це практично байдуже. Бо ми їх, на жаль, не маємо, просто не усвідомлюємо. Українці не стали спільнотою із сформованими, сталими і представленими світу національними інтересами.

Проте у цей час у країні точилося чимало дискусій про так звану національну ідею, навіть не з'ясувавши, для початку, в якому сенсі – етнічному чи політичному – вона тлумачиться. Наразі для України головним історичним – і стратегічним, і тактичним – завданням вбачається формування розвинутої, цілісної політичної (громадянської) нації на засадах її поліетнічності, культурного розмаїття та різної попередньої історичної долі і світоглядних стереотипів окремих її частин. Ось це дійсно може стати продуктивною, цивілізаційно, історично перспективною національною ідеєю. І впроваджувати її треба не шляхом штучного поєднання історично різного минулого, а шляхом творення спільного сьогодення та майбутнього всіх громадян Українського народу. Звичайно, це завдання не тільки вкрай важливе, а й складне. Однак іншого конструктивного, історично перспективного шляху зайняти гідне місце серед інших націй, як вбачається, немає. Коли ми таку національну ідею хоча б почнемо свідомо формувати та впроваджувати, тоді зможемо саме з цих позицій залучатися до інтеграційних процесів більш ефективно.

Михайло Гончар, директор енергетичних програм Центру «НОМОС»

Існують різні прогнози на майбутнє. Але ми знаходимося між Європейським Союзом та Росією, і, напевне, не змінимо місця свого розташування. У цьому контексті проблема вибору для України не стільки економічна чи політична, скільки – ціннісна. Не слід поспішати хоронити Європейський Союз навіть якщо деякі країни в силу тих чи інших причин припинять своє членство в ньому. Протягом останніх років я регулярно відвідував різні країн Євросоюзу, і відчуття апокаліпсису, який в Україні іноді виникає щодо нього, там не підтверджується. ЄС – це не тільки система певних взаємовідносин між країнами, між економіками, це система міжлюдських комунікацій, які склалися століттями. Можуть виникати різні суперечки, кризи, але після

цього, як правило, європейська спільнота виходить ще більш потужною та зміцненою.

Значною мірою модель майбутнього створюється кризою призму циркуляції енергоресурсних потоків, адже енергоресурси мають властивість вичерпуватися, і майбутня боротьба, у тому числі й різні геополітичні конфігурації, будуть спричинені зміною ресурсної бази та напрямків циркуляції ресурсних потоків. Сьогодні дедалі більше підтверджень дістає концепція про абіогенний характер походження вуглеводнів, суть якої полягає в тому, що вуглеводні є продуктом не розпаду органічної речовини, накопиченої в надрах землі, а складного і довготривалого кругообігу первинної гідрокарбонної структури СН. Тому, якщо ми збудуємо гіпотетичну модель невичерпності вуглеводнів, то проблеми «глобального полювання за енергоресурсами» та боротьби за контроль над шляхами їх транспортування зникнуть.

Нинішнє українське керівництво минулого року втратило можливість сказати росіянам, що ми не йдемо в НАТО, але ви повинні прибрати Чорноморський флот з нашої території, бо Україна хоче зробити вибір на користь нейтрального статусу. Тепер після Харківських домовленостей лишаються дві моделі. Перша – альянс України з Росією. І це будуть стосунки за моделями «хижак-здобич» та «праця за їжу». Друга модель пов'язана з Європейським Союзом. Її умовно можна буде назвати «Гулівер – Ліліпут». При цьому Україні слід пам'ятати про обережність знаходження поруч із ЄС.

У сьогоднішніх реаліях у нас не залишається іншого варіанту вибору, ніж європейська модель, навіть попри всі її мінуси. Адже мінуси іншого вектору є ще більш негативними і катастрофічними для України.

Сергій Нагорний, консультант Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України, експерт з питань європейської безпеки

Україна намагається забезпечити собі статус повноцінного та рівноправного гравця в системі міжнародних відносин, надійного партнера у вирішенні спільних питань, насамперед із країнами ближнього зарубіжжя – РФ, ЄС, Близький Схід. У цьому контексті Україна розвиває відносини з державами регіонального оточення – країнами Центральної та Південно-Східної Європи, Великого Чорноморського і Каспійського регіонів. У найближчі роки перспективним бачиться торговельно-економічне та інвестиційне співробітництво України з арабськими країнами, державами Близького і Середнього Сходу (БСС) і країнами Азії, що за чисельністю населення перевищують понад 1,6 млрд. людей. Зазначимо, що у 2010 р. зовнішньоторговельний оборот України з арабськими країнами й державами БСС перевищував \$10 млрд.

Через істотні зміни в політичній ситуації і у сфері безпеки на БСС основні зусилля української дипломатії повинні бути зосереджені на пошуку механізмів мінімізації суперечностей, які накопичилися між суб'єктами регіональної політики протягом останніх десятиліть у регіоні. На нашу думку, з метою більш ефективного просування продукції українських товаровиробників на арабські та ринки БСС, налагодження дієвого співробітництва в інвестиційній сфері Україні доцільно розглянути питання про набуття статусу спостерігача при таких провідних міжнародних економічних організаціях, як ОПЕК, Союз для Середземномор'я, Організація ісламської конференції (ОІК), Союз арабського Магрибу (САМ) тощо.

Як зазначають європейські фахівці, створення Союзу для Середземномор'я має спонукати до більш ефективної діяльності Організацію чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС) у сферах налагодження співпраці з країнами Європейського Союзу та Середземномор'я, активізації роботи щодо започаткування Чорноморської зони вільної торгівлі, проведення узгодженої економічної політики в перспективних галузях, скоординований розвиток яких відповідає спільним інтересам країн Великого Чорноморського регіону (ВЧР) у таких сферах, як енергозабезпечення, екологія, транспорт, туристичний та рекреаційний бізнес, харчова промисловість тощо.

У XXI столітті Україна має шанс стати лідером у Великому Чорноморському регіоні й перетворитися на чорноморського економічного «тигра». Унікальне геополітичне та геокультурне розташування, надзвичайно багата ресурсна база України дають їй можливість активізувати державну політику в одному із найбільш пріоритетних і перспективних макрорегіонів світу – Великому Чорноморському регіоні. Поглиблення взаємовідносин між Україною та країнами ВЧР і структурами безпеки Євросоюзу призведе до збільшення стабільності в регіоні, в тому числі й на БСС. Чорноморська синергія не суперечить Східному партнерству (СП) і є одним із важливих інструментів щодо побудови нової Великої Європи, яка доповнює формат ініціативи СП та інших ініціатив ЄС («Північний вимір» і т.п.), що спрямовані на впровадження широкомасштабної Європейської політики сусідства.

Таким чином, у найближчі роки Україна повинна розглядати чорноморське співробітництво як інтегральну частину загальноєвропейського співробітництва. Розширення Євросоюзу за рахунок країн ВЧР трансформує географічні кордони цього регіону в європейські. Україна може стати одним із провідних елементів реалізації чорноморсько-європейської стратегії в регіоні ВЧР.

Україна має реалізувати нову стратегію регіонального лідерства, яка надасть нашій країні відчутні результати щодо пошуку міжнародних партнерів, нових постачальників енергоносіїв та залучення іноземних інвестицій у вітчизняну економіку.

Новий веб-портал
Інституту трансформації суспільства
www.osp-ua.info